

Yard. Doç. Dr. Mehdi GENCELI
Marmara Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ALİMERDAN BEY TOPÇUBAŞOV – 150

Alimerdan Bey Topçubaşov

Alimerdan Bey Topçubaşov (Topçubaşı), 1863 yılında Çarlık Rusya'sına bağlı Güney Kafkasya vilâyetinin merkezi konumunda olan ve aynı zamanda Kafkasya Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Tiflis'te dünyaya gelir. Temel eğitimini Tiflis'te tamamladıktan sonra Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne başlar. 1888 yılında bölümden iyi derece ile mezun olur. Üniversite yönetimi, bölümü birinci olarak bitiren Alimerdan Beyi akademik kariyer yapmak üzere üniversitede tutmak ister. Fakat bu genç Müslüman hukukçunun önünde önemli bir engel

bulunmaktadır. 1886'da kabul edilen bir yasayla Hıristiyan olmayanların üniversitede akademik mevkilerde bulunması yasaklanmıştır. Alimerdan Bey'e dinini değiştirmesi önerilir; fakat o bu teklifi kabul etmez ve Tiflis'e döner, çeşitli görevlerde bulunur, kısa sürede başarılı bir avukat olarak tanınır. Burada, ilk Azerbaycan gazetesi olan Ekinci'nin sahibi, önemli fikir adamı Hasan Bey Zerdabi'nin büyük kızı Peri Hanım'la 31 Aralık 1893'te evlenir. Topçubaşov, 1894'te ailesiyle birlikte, zamanla prestij kaybına uğrayan Tiflis'ten, petrol endüstrisi sayesinde yıldızı giderek parlayan diğer bir merkeze, Bakü'ye, taşınır. Bakü, Müslüman entelektüellerin boy gösterdiği bir şehirdir artık. Kader, ağlarını çoğu Petersburg'da tahsil almış bu vatanperver aydınlardan yana örer ve "bonkör" bir sermayedarı onların hizmetine âmâde kılar... **Kafkasya Müslümanlarının intibahı için her türlü fedakârlığı göğüsleyen petrol zengini meşhur Hacı Zeynelâbidin Tağıyev, Bakü'de faaliyette olan Kaspi matbaasını ve aynı adla yayınlanan gazeteyi 1898'de satın alır ve gazetenin yönetimini Toçubaşov ile Ahmed Bey Ağaoğlu'na devreder. Topçubaşov'un Petersburg'dan talebelik arkadaşı, daha sonra Türkçülük harekâtı ile İttihad ve Terakki'nin "kapak fotoğrafı" olacak Ali Bey Hüseyinzade de Kaspi gazetesine davet edilir. Azerbaycan'ın fikrî, siyasî ve sosyal hayatında silinmez izler bırakacak bu "üç silahşör"ün gür sedası, bilahare Kafkasya dağlarını aşır Marmara sahiline ulaşacak, Karadeniz'in kalbine dokunup çırpınmasına sebep olacaktır.**

Topçubaşov, Bakü'de yoğun bir faaliyet içerisindeydi. Maarifle ilgili her konuda Topçubaşov'un katkısını görmek mümkündür. İki gazete yayıncısıdır, gazetelerde belli aralıklarla yazılar yazmaktadır, Bakü Şehir Duması üyesidir, hatta bir süre başkanıdır, 1901'de Tağıyev tarafından açılan

Alimerdan Bey Topçubaşov 2. Rusya Müslümanları Kurultayı'nda milletvekilleri arasında. Saint-Petersburg. 1906.

Kafkasya'daki yegâne Müslüman Kız Mektebi'nin üç mütevellî heyet üyesinden biridir, medreselerin modern eğitim kurumlarına dönüştürülme projesini hazırlayanlar arasındadır, Rusya Müslümanları ile Kafkasya Müslümanları arasında güvenilir bir köprüdür. *Kazakistan* gazetesinin sahibi, Topçubaşov'a mektup göndererek gazetenin neşre devam etmesi için Bakü'deki sermayedarlardan malî yardım istemesi ricasında bulunur. İran hükümeti, mahkemelerin reformu için Topçubaşov'u davet eder...

18 Şubat 1905'te Çar II. Nikolay, mutlak monarşiden vazgeçerek meşrutiyeti kabul etmek zorunda kalır. Rusya Müslümanları açısından çok önemli bir olaydır bu. Artık Rusya Müslümanlarının Çarlıktan hak talep etme dönemi başlamıştır. Bu dönemde Müslüman aydınlar duyan ihtiyaç, had safhadadır. Topçubaşov, artık Rusya Müslümanlarının gür seslerinden biridir.

15 Ağustos 1905'te Nijni Novgorod kentinde Rusya Müslümanları Birinci Kongresi düzenlenir. Başkanlığını İsmail Bey Gaspıralı'nın yaptığı kongreye, Yusuf Akçura, Alimerdan Bey Topçubaşov, Ahmed Bey Ağaoğlu, Ali Bey Hüseyinzade, Abdürreşid İbrahim gibi isimler katılır. Rusya Müslümanlarının hak talep etme mücadelesinde bu ilk buluşmanın müstesna bir önemi vardır. Resmî makamların çıkardığı engeller yüzünden kongre, önceden belirlenen otelde değil, Volga Nehri üzerinde sağa sola yalpalayan bir eğlence gemisinde gerçekleştirilir. Yüzden fazla Müslüman üyenin katıldığı kongrede oturum başkanlığını Yusuf Akçura ile A.Topçubaşov üstlenir.

Topçubaşov, artık Rusya Duma'sına seçilen ilk Müslüman vekiller arasındadır... Rusya Devlet Duma'sına toplam 36 Müslüman vekil seçilir. Bunlardan yalnız 22'si Petersburg'a gelebilir. Bu 22 vekil, 21 Haziran 1906'da bir araya gelerek Müslüman Fraksiyonu'nu kurar. Toplantıda, Topçubaşov başkan olur. Fraksiyon sadece 19 gün ayakta kalır; çünkü 9 Temmuz'da Duma kapatılır. Seçilen 36 milletvekilinden Petersburg'u göremeyenler dahi vardır. Birinci Duma'nın kapatılmasından sonra vergi ödememeyi ve çocukları askere göndermemeyi telkin eden Viborg Beyannamesi'ni imzalamasından dolayı Topçubaşov, siyasî haklardan mahrum edilir. 1907'nin sonunda üç ay hapis cezası alır. Böylece daha sonra açılacak II. ve III. Devlet Duma'larına seçilemez.

Şubat 1917 Devrimi yeni dönemin habercisidir. 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti, Topçubaşov gibi tecrübeli bir diplomatın

himmeterine muhtaçtır... Ağustos 1918'de tam yetkili elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderilir. Yedi ay İstanbul'da kalan Topçubaşov, dış ülke temsilciliklerine verilmek üzere bir memorandum hazırlar ve bunu *Azerbaycan'ın Teşekkülü* adıyla kitapçık şeklinde yayınlattır. Aralık 1918'de giyaben Azerbaycan Parlamento Başkanı seçilir ve ardından Paris Barış Konferansı'na gönderilecek delegasyona başkan olur. Delegasyonun diğer üyeleriyle beraber Nisan 1919'a kadar İstanbul'da kalır ve Paris'e gitmek üzere İtilaf Devletleri'nden vize almayı bekler.

Azerbaycan Barış Delegasyonu, 22 Nisan 1919'da Paris'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır. Ağaoğlu ve Hüseyinzade gibi isimlere izin çıkmadığı için onlar İstanbul'da kalırlar. **Topçubaşov ve beraberindeki heyet, Kuzey Kafkasya'dan gelen delegelerle beraber 28 Mayıs 1919'da ABD başkanı W. Wilson'la görüşür. Görüşme sırasında Topçubaşov, milletlere kendi kaderlerini tayin etme hakkını tanıyan "Wilson Prensipleri"ne dikkat çekerek Azerbaycan istiklalinin tanınmasını ister.** Paris'te geçen yoğun görüşmeler sonucu 10 Ocak 1920'de Barış Konferansı Yüksek Konseyi, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetlerini fiilî (de facto) olarak tanımaya karar verir. ABD hâriç İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya gibi büyük devletler, tanımayı onaylar. 14 Ocak 1919'da Azerbaycan Parlamentosu, tanınma münasebetiyle toplanır ve o gün tatil ilan edilir. İstiklalın tanınması İstanbul'da da sevinçle karşılanır.

28 Nisan 1920'de Azerbaycan Bolşevikler tarafından işgal edilir. Topçubaşov ve beraberindeki heyet Paris'te kalır ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yurtdışındaki meşru temsilcisi olarak faaliyetini devam ettirir. Ulvi ve şerefli bir yolu yıllarca takip eden bu münevver sima, 5 Kasım 1934 yılında Paris'te hayata veda eder. ✨